

## วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

### Argumentative Methods for the Existence of the Next Life in Theravāda Buddhism

สยาม ราชวัตร

Sayam Ratchawat

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of humanities, Chiang Mai University

#### บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ซึ่งสามารถประมวลได้เป็น 9 วิธีการ คือ (1) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยตถาคตโพธิศรัทธา (2) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกระบวนการ (3) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยเปรียบเทียบ (4) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประสบการณ์ (5) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีสังสารวัฏ (6) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีโลก 3 (7) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกำเนิด 4 (8) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีอภิญญา 6 และ (9) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประโยชน์การปฏิบัติ ทั้ง 9 ประการนั้น มีความเป็นเหตุเป็นผลตามกรอบตรรกศาสตร์ทั้งตะวันตกและตะวันออก และสามารถสร้างเป็นรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็น 2 รูปแบบ คือ (1) รูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเน้นย้าศรัทธาแก่กลุ่มที่เชื่อโลกหน้า (2) รูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลโต้แย้งกลุ่มที่ไม่เชื่อโลกหน้า ทั้ง 2 รูปแบบ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ทั้งในด้านการเรียนการสอนเรื่องโลกหน้าเชิงเหตุผล และเป็นหลักปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันต่อไป

**คำสำคัญ:** วิธีการอ้างเหตุผล; โลกหน้า; พระพุทธศาสนาเถรวาท

#### Abstract

Theravāda Buddhism has argumentative method for giving the reasons to confirm the existence of the next life which is of nine methods

(1) Tathāgatabodhisaddhā argument (2) Dependent Origination argument (3) Comparison argument (4) Empirical argument (5) Samsāra argument (6) Three worlds argument (7) Four origin of birth argument (8) Six abhiññā argument and (9) Pragmatic argument. The mentioned nine methods of quoting the reasons to confirm the existence of the next life are of the cause and the effect according to the scope the Eastern and the Western logics, and can be formed as the arguments to confirm the existence of the next life in Theravāda Buddhism into two types, namely :- (1) the type of quoting the reason to confirm the existence of the next life for the believing group [2] the type of quoting the reason to confirm the existence of the next life for non believing group. These two types can be applied reasonably to the learning and the teaching about the next life, and are the principles of practicing oneself about the next life in the present society.

**Keywords :** Argumentative Methods; Next Life; Theravāda Buddhism

## บทนำ

สภาพสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลมีข้อถกเถียงทางปรัชญากันมาก เช่นปัญหาเรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด ชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกัน ชีพกับสรีระเป็นคนละอย่าง เป็นต้น มีหลายพระสูตรในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่กล่าวถึงปัญหาเหล่านี้ เช่น จูฬมาลunkyสูตร เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 122: 126; 133: 137) ได้แย้งกันเพื่อหาคำตอบประเด็นเรื่อง “อัตตา โลก ชีวิต และชีวิตหลังความตาย” ว่าเป็นอย่างไร มีอยู่อย่างไร เกิดเป็นลัทธิความเชื่อต่างๆ เผยแผ่อยู่ในสมัยนั้น ดังระบุไว้ในทีฆนิกายสีลขันธวรรค พระสูตรต้นตอปิฎกที่เรียกว่า “ทิฏฐิ” มากมายถึง 62 ลัทธิด้วยกัน (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 9 ข้อ 28: 104, พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 28: 104) คิดค้นแสวงหาคำตอบ แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มหนึ่งมีความเชื่อว่าคนเราตายแล้วสูญสิ้นไป เรียกกลุ่มนี้ว่า “อุจเฉททิฏฐิ” อีกกลุ่มหนึ่งที่เห็นตรงกันข้ามมองว่า คนเราตายเกิดอีก ไม่สูญสิ้นไป เรียกกลุ่มนี้ว่า “สัสสตทิฏฐิ” ความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน คือถ้าเชื่อว่าตายแล้วสูญก็จะมีรูปแบบชีวิตแสวงหาความสุขในขณะที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ให้เต็มที่ เป็นแนวความคิดเชิง

วัตถุนิยม (materialistic) มองว่าสิ่งที่มีอยู่จริงนั้น มีอยู่อย่างเดียวคือวัตถุและสสาร ส่วนสิ่งที่เป็นนามธรรมไม่ถือว่ามีอยู่จริง พวกนี้จึงปฏิเสธเรื่องนามธรรมทั้งหมด รวมทั้งวิญญาณ พระเจ้า บุญบาป นรกสวรรค์ โลกหน้า ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่าตายแล้วมีการเกิดใหม่อีก ก็จะมีรูปแบบชีวิต เครื่องครัดสร้างบุญกุศลเพื่อจะเป็นเสบียงส่งต่อไปให้เกิดในภพภูมิโลกหน้าหลังจากตาย กลุ่มที่เป็นนักบวชให้ความสำคัญกับการทรมานร่างกายอย่างยิ่งยวดบำเพ็ญตบะเพื่อบรรลุถึงโมกษะหลุดพ้นจากความทุกข์เข้าถึงความเป็นอมตะกับพระเจ้า กล่าวได้ว่าภาพรวมของความเชื่อเรื่องโลกหน้า มีทั้งกลุ่มที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า โดยเฉพาะกลุ่มศาสนาหลักของอินเดีย คือศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาเชน และพระพุทธศาสนา และกลุ่มที่โต้แย้งปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า เช่น กลุ่มปรัชญาจรวาก ลัทธิครูทั้ง 6 บางเจ้าลัทธิ กลุ่มวัตถุนิยม เป็นต้น อนึ่ง แนวความคิดเรื่อง “โลกหน้า” (next life) รวมทั้ง “การเกิดใหม่” (rebirth) ก็เช่นเดียวกัน เป็นปัญหาถกเถียงโต้แย้งกันว่า มีอยู่จริงหรือไม่ เป็นปัญหาที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสของมนุษย์ คืออยู่เหนือตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นเป็นประจักษ์ในปัจจุบันได้

ประเด็นการยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าของพระพุทธศาสนา แม้จะยอมรับหลักการใหญ่ร่วมกับศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาเชน กล่าวคือ แนวความคิดเรื่องกรรม และการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตามผลแห่งกรรม แต่อาจจะแตกต่างกันในประเด็นปลีกย่อย คือพระพุทธศาสนาไม่เชื่อว่ามีอัตตาหรือตัวตนถาวรอันเป็นแก่นแท้ที่อยู่เบื้องหลังความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย อัตตาเป็นเพียงสมมติบัญญัติที่มนุษย์ใช้เรียกเพื่อสื่อสารกันเท่านั้น (ประพันธ์ ศุภสร, 2550: 2) แนวความคิดเรื่องโลกหน้าหรือตายแล้วเกิดของศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาเชนค่อนข้างไปทางสัสตทิภูต ส่วนแนวความคิดของกลุ่มจรวากก็ค่อนข้างไปทางอุจเจตทิภูต เป็นแนวความคิดที่พระพุทธศาสนาถือว่าสุดขั้วทั้งสองแนวความคิด ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เมื่อว่าตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกและแปลความตามอักษร ก็ตอบได้ว่าโลกหน้ามี (พระธรรมปิฎก, 2541: 198) โดยเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎกท่านใช้คำว่า “ปรโลก” แปลว่า “โลกอื่น” หรือ “โลกหน้า” เช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธมมจารี สุขี เสติ อสมิ โลเก ปรมหิ จ” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 13 ข้อ 94-106: 70-83) แปลความว่า “คนที่มีปกติประพฤติชอบย่อมจะอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 94-106: 97-116) และบางครั้งก็ใช้คำว่า “สัมปรายิกะ” ซึ่งมีความหมายว่าโลกหน้าเช่นเดียวกัน คือเบื้องหน้า เลยจากชีวิตนี้ไป ในชั้นอรรถกถาให้ความหมายสัมปรายิกะว่ามีในปรโลกเกิดขึ้นในโลกหน้าหรือชีวิตหน้า (พระธรรมปิฎก, 2541: 298-299) นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์จำนวนมากที่ระบุถึงโลกหน้า โดยเฉพาะข้อความบาลีที่พบบ่อยมากที่สุดที่ระบุว่า

“กายสส เกทา ปรมมรณา สุกตีส สุกคฺ โลกํ อุปปชชิสสตี” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ข้อ 13 หน้า 96: 73) “กายสส เกทา ปรมมรณา สุกตีส สุกคฺ โลกํ อุปปชชเยย” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 35 ข้อ 809: 311) แปลว่า “หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 96: 100), (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 809: 522) และข้อความว่า “กายสส เกทา ปรมมรณา อปายํ ทุกคตีส วินิปาทํ นิรยํ อุปปชชิสสตี” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 13 ข้อ 95: 72) “กายสส เกทา ปรมมรณา อปายํ ทุกคตีส วินิปาทํ นิรยํ อุปปชชเยย” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 35 ข้อ 809: 311) แปลว่า “หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบายทุกคติ วินิปาท นรก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 95: 99), (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 809: 522) โลกหน้าที่ชีวิตทั้งหลายจะไปเกิดนั้นระบุไว้ว่าก็คือภพภูมิทั้งหมด 31 ภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 31 ข้อ 72: 121), (ปรุทม์ บุญศรีตัน, 2552: 354-362) ทั้งที่เป็นสุคติและทุกคติ คือ อบายภูมิ 4 ประกอบด้วย นรก เปรต อสุรกาย และดิรัจฉาน จัดเป็นทุกคติภูมิ ส่วน มนุษยภูมิ 1 ได้แก่โลกมนุษย์ เทวภูมิ 6 ชั้น รูปภูมิ 16 และสุทธายอรุณภูมิอีก 4 ชั้น จัดเป็นสุคติภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 1 ข้อ 215) กล่าวได้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สูงที่สุดทางพระพุทธศาสนา มีข้อความกล่าวถึงโลกหน้าไม่ว่าจะเป็นนรกและสวรรค์ไว้มาก ทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงโลกหน้าไม่ว่าจะเป็นนรกหรือสวรรค์จะมีบทสรุปแสดงถึงบทลงโทษปรามไม่ให้บุคคลทำความชั่วและแสดงให้เห็นคุณค่าของความดี และเมื่อประทับอยู่ในโอกาสอันควรจะตรัสพรรณนาลักษณะของนรกสวรรค์ไว้อย่างพิสดาร

ความเชื่อในความมีอยู่ของโลกหน้าอาจจะไม่เป็นปัญหาสำหรับกลุ่มชาวพุทธผู้เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แต่เวลาที่จะสื่อสารเรื่องนี้ออกไปหรือโน้มน้าวให้ผู้อื่นที่อยู่นอกพระพุทธศาสนาเชื่อตาม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาเหตุผลหรือวิธีการยืนยันต่างๆ มาอธิบาย เมื่อศึกษาในประเด็นนี้ ก็พบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกทั้งสมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล ก็ถูกลัทธิอื่นหรือกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยท้าทายโต้แย้งแนวความคิดเรื่องโลกหน้าของพระพุทธศาสนา รวมทั้งการเกิดใหม่ในโลกหน้าในสภาพที่ไร้อัตตาของพระพุทธศาสนามีการโต้แย้ง และตั้งคำถามเพื่อหักล้างคำสอนของพระพุทธศาสนา (Coward, Harold, 1995 : 89) ทั้งพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกก็ใช้วิธีการอ้างเหตุผลต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องโลกหน้าที่เป็นนามธรรม เช่นกรณีพระเจ้าปายาสีกับพระกุมารกัสสปะปรากฏอยู่ในปายาสีสูตร และกรณีพระยามิลินท์กับพระนาคเสน ในคัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นต้น

หลักฐานในปายาสีสูตร (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม 10 ข้อ 406-441: 269-297), (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 406-441: 341-372) ระบุไว้ว่า พระกุมารกัสสปะได้ใช้วิธี

การอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลภหฺน้าของพระพุทศศนนา โต้แย้งพระเจ้าปายาสีที่ไม่ทรงเชื่อว่า โลภหฺน้ามีอยู่จริง เนื่องจากพระเจ้าปายาสีที่นับถือลัทธิินตลิกทิกฏฐึ้นนั้น ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นรกสวรรค์ โลภหฺน้า ชีวิตหลังความตาย ปฏิเสธเรื่องโลภหฺน้าในพระพุทศศนนา ได้ทรงพิสูจน์ทดลองความเชื่อของพระองค์ที่ว่า “โลภหฺน้าไม่มี โอบปาตลิสต์ว่ไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ท่ทำดีและท่ชั่วไม่มี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 407: 341) ในรูปแบบเชิงประจักษ์ทรงทดลองกับมนุษย์และยืนยันความเชื่อของตนเองถูกต้องกว่าพระกุมาร กัสสปะเป็นตัวแทนพระพุทศศนนาได้โต้แย้งความคิดของพระเจ้าปายาสีโดยใช้วิธีการอุปมาโวหาร 14 ข้อ อธิบายเชิงเปรียบเทียบให้เข้าใจถูกต้อง และวิจารณ์พระเจ้าปายาสีว่าใช้เครื่องมือการพิสูจน์ผิดประเภท ส่วนในคัมภีร์มิลินทปัญหา (ปุ๋ย แสงฉาย, 2518 , พระมหาปิฎกจุฬารักษ์, 2536) ก็เป็นหลักฐานหนึ่งหลังสมัยพุทศศนนาที่ใช้วิธีการอ้างเหตุผลอธิบายยืนยันความมีอยู่ของโลภหฺน้าให้กับคนที่มีความคิดเห็นตรงกันข้าม พระยามิลินท์หรือกษัตริย์เมนันเดอร์ (menander) เป็นกษัตริย์ที่มีความสนใจปรัชญาตะวันออกอย่างจริงจัง มีอุปนิสัยใฝ่แสวงปัญญาและความเป็นนักไต่คว้าที่ที่ชาญฉลาดได้โต้แย้งคำสอนทางพระพุทศศนนา ตั้งปัญหาประเด็นเรื่องโลภหฺน้า ชีวิตหลังความตาย การเกิดใหม่ กับพระนาคเสน และพระนาคเสนก็ได้ใช้วิธีการอ้างเหตุผลเปรียบเทียบคือใช้อุปมาอุปไมยโต้แย้งปัญหาของพระยามิลินท์ จนพระยามิลินท์เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องได้ เหล่านี้คือหลักฐานที่พระพุทศศนนาพยายามหาเหตุผลต่างๆมายืนยันและสนับสนุนแนวความคิดเรื่องความมีอยู่ของโลภหฺน้าอันเป็นเรื่องจริงเชิงนามธรรมให้เข้าใจได้ในชีวิตปัจจุบัน

แม้ว่าแนวความคิดเรื่องโลภหฺน้า “โลภหฺน้า” จะเป็นที่ยอมรับของศาสนาหลักๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาเซน และพระพุทศศนนา ซึ่งเป็นศาสนาหลักของกลุ่มศาสนาอินเดีย และโดยเฉพาะพระพุทศศนนามีหลักฐานยืนยันความมีอยู่ของโลภหฺน้าตามตัวอักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองมากมาย และในปัจจุบันนักวิชาการทางจิตวิทยาก็ได้สนใจศึกษาเรื่องเกิดใหม่กันมาก และผลการศึกษาวิจัยก็พบว่า การเกิดใหม่มีจริง โดยศึกษาจากบุคคลที่ระลึกชาติได้ เช่นงานวิจัยของ ศาสตราจารย์ ดร.เอียน สตีเวนสัน (Stevenson, 1974: 1975) (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2538 :105) เป็นต้น กระนั้นก็ตามก็ไม่อาจทำให้ผู้สงสัยซึ่งอยู่ในสิ่งแวดล้อมและกระแสแห่งเหตุผลและวิทยาศาสตร์เชื่ออย่างสนิทใจได้ จึงเกิดคำถามและข้อสงสัยว่า โลภหฺน้าที่ว่านั้นมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่ มีอยู่อย่างไร เมื่อเกิดคำถามเชิงเหตุผลเกี่ยวกับความมีอยู่ของโลภหฺน้า นั้น ตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองอื่นๆ พระพุทศศนนามีการใช้วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลก

หน้าเช่นกันเพื่อให้ผู้ถามปัญหาเหล่านั้นเกิดความมั่นใจ ดังนั้น ผู้เขียนต้องการทราบว่า สังคมอินเดียสมัยโบราณมีแนวความคิดและวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันและโต้แย้งความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างไร พระพุทธศาสนามีแนวความคิดและวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างไร ในส่วนของพระพุทธศาสนาสามารถประมวลสร้างเป็นรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้หรือไม่อย่างไร ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องโลกหน้าอย่างมีเหตุผล คลายความสงสัยของผู้คนที่อยู่ในท่ามกลางวัฒนธรรมแห่งเหตุผล โดยผู้เขียนจะนำเสนอรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

แนวความคิด และวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันและปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าของกลุ่มศาสนาและปรัชญาต่างๆ ในสังคมอินเดียโบราณ

ประเด็นเรื่อง “โลกหน้า” เป็นความคิดกระแสหลักในสังคมอินเดียโบราณ มีทั้งกลุ่มที่ปฏิเสธและยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า กลุ่มที่เชื่อว่าไม่มีโลกหน้า คือ กลุ่มจารวาก กลุ่มลัทธิครุทั้ง 6 บางคน และกลุ่มพระเจ้าปายาสี ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่ามีโลกหน้า คือ ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู พุทธศาสนา และศาสนาเชน แต่ละกลุ่มมีแนวความคิดและใช้วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธและยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าที่แตกต่างกันดังนี้

กลุ่มปรัชญาจารวาก เป็นกลุ่มที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างชัดเจน กลุ่มนี้มีความเชื่อว่า จิตหรือวิญญาณเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง แต่เป็นผลผลิตที่รวมตัวกันอย่างลงตัวของธาตุทั้ง 4 มนุษย์เกิดหนึ่งเดียวและตายหนึ่งเดียว เมื่อปฏิเสธเรื่องจิตและวิญญาณแล้วก็ถือว่าปฏิเสธเรื่องโลกหน้าไปด้วย ส่วนการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าจะเน้นที่ “ประจักษ์ นิยม” ความรู้ความจริงต้องเกิดจากประสบการณ์เท่านั้น สิ่งใดที่ประจักษ์ด้วยประสาทสัมผัสไม่ได้ ก็ย่อมได้เชื่อว่าเป็นสิ่งไม่มีอยู่ กรณีเรื่องโลกหน้าเช่นเดียวกันเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง เพราะมองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ ให้ความสำคัญกับชีวิตแบบวัตถุนิยมที่เน้นชีวิตนี้อย่างเดียว

กลุ่มลัทธิครุทั้ง 6 เป็นอีกกลุ่มที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า มีจำนวนครุ 4 คนที่มีแนวความคิดปฏิเสธโลกหน้า ประกอบด้วย (1) ปุณณะ กัสสปะ (2) มักขลิ โคสาล (3) อชิตะ เกสกะมพล (4) ปุกุระ กัจจายนะ ครุเหล่านี้มีแนวความคิดแบบประจักษ์นิยมเน้นความจริงที่สัมผัสได้เท่านั้น ส่วนวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า เน้นวิธีการแบบ “ประจักษ์นิยม” การดำเนินชีวิตตามแนวทางกลุ่มนี้ จะเน้นการดำเนินชีวิตแบบ “วัตถุนิยม” ให้ความสำคัญกับวัตถุและชีวิตที่ยังเป็นอยู่ในโลกปัจจุบันนี้มากที่สุด

กลุ่มพระเจ้าปายาสี เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า มีแนวความคิดแบบ “นัตถิกทิกฏฐิ” มีความเชื่อว่า ไม่มีโลกหน้านอกจากโลกนี้เท่านั้น ไม่มีโอปปาติกสัตว์

หรือนรกสวรรค์ ไม่มีผลของกรรมดีกรรมชั่ว สำหรับวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าจะใช้วิธีการแบบประจักษ์นิยมเช่นเดียวกัน วิธีการที่พระองค์ใช้มีลักษณะเหมือนวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน คือมีขั้นตอนการตั้งสมมุติฐาน ขั้นตอนรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนสรุปผลการทดลอง หลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกพระเจ้าปายาสีทรงใช้วิธีการพิสูจน์ความไม่มีอยู่ของโลกหน้า 8 วิธีการด้วยกัน

กลุ่มศาสนาพราหมณ์ฮินดู เป็นกลุ่มความเชื่อใหญ่ในสังคมอินเดียสมัยโบราณที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในมิติสถานที่รองรับกรรมดีกรรมชั่วของสรรพสัตว์ทั้งหลาย หลักฐานคำสอนเรื่องโลกหน้าจะพบในคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์หลัก ที่เน้นหลักเรื่องชีวิตหลังความตาย และในคัมภีร์ชั้นรองต่อมา คือคัมภีร์อุปนิษัท ที่เน้นเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเป็นระบบ ในคัมภีร์ภควัทคีตาและในสำนักปรัชญาฮินดูทั้ง 6 สำนัก ส่วนวิธีการอ้างเหตุผลเป็นแบบนิรนัยเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าจะอ้างไปที่อำนาจสูงสุดของพระเจ้าซึ่งเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งบนโลกนี้ซึ่งรวมทั้งความมีอยู่ของโลกหน้าด้วย

กลุ่มศาสนาเชน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ศาสนาเชนเชื่อว่าภายในร่างกายมนุษย์นี้มีสิ่งที่เป็นอมตะอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ชีวะะ” สิ่งนี้จะไม่วันตาย และจะไม่สูญหายไปไหนแม้ว่าร่างกายจะสลายตายไปก็ตาม ชีวะะนี้ก็ยังคงอยู่เพื่อไปเกิดใหม่อีกต่อไป ส่วนวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าศาสนาเชนจัดโลกหน้าที่เหล่าสัตว์เวียนว่ายไปเกิดนั้นให้อยู่ในกลุ่ม “อชีวะะ” ประเภท “อโลกากาศ” โดยใช้วิธีการอนุมานเปรียบเทียบให้เห็นถึงความมีอยู่ของโลกหน้า

แนวความคิดและวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา โลกหน้าที่เป็นสถานที่ได้รับการยืนยันไว้ตามตัวอักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า “มีจริง” และในความเป็นจริงนั้นมีเหตุผลหลายอย่างที่สามารถยืนยันได้ ว่า “มีจริง” โลกหน้า คือ สถานที่ที่หมู่สัตว์ทั้งหลายไปเกิดใหม่หลังจากตายแล้ว ในการตรัสสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ใช้คำว่า “ปรโลก” เป็นประจำ เมื่อตรัสสอนถึงหลักความดีและความชั่ว ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีหลักฐานมากมายที่กล่าวถึงโลกหน้า โดยเฉพาะหลักคำสอนเรื่อง “สังสารวัฏ” เป็นแนวความคิดที่อธิบายถึงกระบวนการเวียนว่ายตายเกิดหรือการเกิดใหม่ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

กระบวนการเกิดใหม่ในโลกหน้ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลักจิต หลักกรรม และหลักภพภูมิ พระพุทธศาสนามีคำอธิบายว่า จิตเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการกระทำกรรม เป็น



ตัวสะสมพลังกรรมและรักษาผลแห่งกรรมไว้ โดยเฉพาะเรื่องภวังคจิต กล่าวคือจิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิกับจิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย มีหน้าที่จำเพาะในการสั่งสมผลกรรม และอำนาจกรรมนี้เป็นตัวกำหนดการไปเกิดใหม่ที่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและผลแห่งกรรมที่แตกต่างกันนั้น มีหลักฐานแสดงไว้ในพระไตรปิฎกหลายสูตร เช่น กุกกุรวาทิกสูตร จุฬกัมมวิภังคสูตร มหากัมมวิภังคสูตร เป็นต้น และคัมภีร์ชั้นรองเช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคอันเป็นต้นแบบการอธิบายกรรมทั้ง 12 ประการ นอกจากนี้ยังมีการอธิบายเรื่องภพภูมิ อันเป็นสถานที่รองรับการเกิดใหม่ในโลกหน้า จำแนกโดยย่อเป็น 3 ภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ จำแนกโดยละเอียดแบ่งออกเป็น 31 ภูมิ การแสดงเรื่องภพภูมิอาจเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักคำสอนต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นหลักฐานที่ยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แม้ว่าแนวความคิดเรื่องโลกหน้าจะได้รับการยืนยันว่ามีอยู่จริงตามหลักฐานตัวอักษรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองต่างๆ กระนั้นก็ตามไม่อาจทำให้ผู้สงสัยซึ่งอยู่ในกระแสแห่งเหตุผลและวิทยาศาสตร์เชื่ออย่างสนิทใจได้ จึงเกิดคำถามข้อสงสัยมากมายว่า โลกหน้าที่ว่านั้นมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่มีอยู่อย่างไร เมื่อเกิดคำถามเชิงเหตุผลเช่นนี้ จากการศึกษาพบว่าในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรอง มีการใช้วิธีการอ้างเหตุผลโต้แย้งคำถามต่างๆ เพื่อยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยประมวลวิธีการอ้างเหตุผลเหล่านั้นออกเป็น 9 วิธีการ ประกอบด้วย

(1) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยตถาคตโพธิศรัทธา ถือเป็นการอ้างเหตุผลแบบมาตรฐานของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการอ้างเหตุผลบนฐานของความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หลักฐานต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงยืนยันโลกหน้า นรก สวรรค์เป็นสิ่งมีอยู่จริงในระบบสังสารวัฏ เมื่อโลกหน้าไม่อาจพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ ก็ต้องอาศัยศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนาเราเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือมากที่สุด เพราะเป็นบุคคลที่มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญาไว้กับพระองค์ และเพราะพระองค์ทรงพูดแต่ความจริง มีความปรารถนาดี ฉะนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่ามีโลกหน้า ก็เป็นเหตุผลที่เราจะเชื่อในสิ่งที่พระองค์ตรัสบอก

(2) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกระบวนการ เป็นการยืนยันบนหลักการว่าด้วยเหตุและผล เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น ก็ต้องมีผลตามมา เมื่อผลปรากฏก็แสดงว่ามีเหตุเกิดขึ้นก่อน เช่นเดียวกันในเมื่อโลกนี้เป็นสิ่งประจักษ์ถือว่าเป็นผล ก็แสดงให้เห็นว่ามีสาเหตุทำให้โลกนี้เกิดขึ้น และการเกิดมาของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มีความแตกต่างกัน ก็คือสาเหตุทั้งหลายในชาติหรือ



ภาพที่ผ่านมา มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเกิดมาในโลกนี้ เนื่องจากได้สร้างเหตุปัจจัยไว้ในภพภูมิต่างๆ ที่ตนได้อาศัยมาก่อน และเหตุในโลกนี้ก็จะเป็นเหตุส่งผลต่อไปในโลกหน้าตราบเท่าที่ยังมีกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิด การอ้างเหตุผลยืนยันว่าโลกหน้ามี บนฐานความคิดที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” ฉะนั้นมีโลกนี้ ก็ยืนยันโลกหน้า

(3) วิธีการอ้างเหตุด้วยการเปรียบเทียบ เป็นวิธีการอ้างเหตุผลที่พบมากที่สุด ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท การอ้างเหตุผลชนิดนี้เป็นวิธีการสร้างความรู้ใหม่โดยอาศัยการเปรียบเทียบกับความรู้เก่าที่เป็นจริงที่มีอยู่ก่อนแล้ว หลักฐานในพระไตรปิฎกที่ถูกอ้างอิงบ่อยที่สุดที่ใช้การอ้างเหตุผลลักษณะนี้ คือ ปายาสสูตร เป็นหลักฐานการอ้างเหตุผลเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการมีอยู่จริงของโลกหน้า

(4) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประสบการณ์ เป็นวิธีการหาความจริงแบบอุปนัย เรียกว่า “ประสบการณ์นิยม” กล่าวคือความรู้ที่จริงต้องผ่านประสาทสัมผัสเท่านั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ใช้วิธีการอ้างเหตุผลลักษณะนี้เพื่อยืนยันการมีอยู่จริงของโลกหน้า เช่น ประสบการณ์การเห็นโลกหน้าของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกทั้งหลาย เป็นต้น แม้ในทางตรรกศาสตร์นั้นการอ้างสิ่งใดก็ตามที่ไม่ใช่สาธารณะ จะมีน้ำหนักน้อย แต่ไม่ได้หมายความว่าตรรกศาสตร์ปฏิเสธความเป็นไปได้ที่จะมีใครบางคนในโลกนี้มีญาณพิเศษทำให้ล่วงรู้บางสิ่งที่คนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถล่วงรู้ได้ การอ้างประสบการณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นการเปิดทางให้พิสูจน์ในสิ่งที่ล่วงเลยประสาทสัมผัสออกไป เป็นประสบการณ์ทางการฝึกจิต

(5) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีสังสารวัฏ เป็นการอ้างถึงจำนวนหมู่สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดในจักรวาลนี้ เป็นการเคลื่อนย้ายไปเกิดระหว่างโลกภูมิต่างๆ หมุนเวียนสับเปลี่ยนกันไปตามอำนาจกรรมของแต่ละคน บางโลกมีจำนวนประชากรมาก บางโลกมีจำนวนประชากรน้อย ถ้าคนเราตายแล้วเกิดจริง เมื่อตายไปเท่าใดก็ควรเกิดเท่านั้น แต่ทำไมในปัจจุบันคนจึงเกิดมากกว่าแต่ก่อนมาก วิญญาณมาจากไหน ความเป็นเหตุเป็นผลในการตอบคำถามนี้ กล่าวคือตามหลักพระพุทธศาสนา ถือว่า วิญญาณมีมาก และมีมากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังพุทธพจน์ว่า วิญญาณหาที่สุดไม่ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 89: 36) วิญญาณดวงหนึ่งก็คือชีวิตหนึ่ง วิญญาณนี้ก็คือจิต และจิตนี้เป็นตัวไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามพลังแห่งกรรมดีกรรมชั่วที่ผู้นั้นทำไว้ จิตหรือวิญญาณนี้ หรือจะเรียกว่าชีวิตก็ได้ ไม่ใช่มีอยู่ในโลกมนุษย์เท่านั้น แต่ยังมิอยู่ในโลกหรือในภพภูมิอื่นๆ อีกเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน วิญญาณเหล่านี้มีการถ่ายเท เคลื่อนย้ายจากโลกหนึ่งไปยังอีกโลกหนึ่ง หรือจากภูมิหนึ่งไปยังภูมิหนึ่งตามพลังกรรมของสัตว์โลกนั้นๆ ฉะนั้นวิญญาณจากโลกนี้จึงไปเกิดในโลกอื่นได้ และในทำนองเดียวกัน

วิญญาณหรือชีวะจากโลกอื่นก็มาเกิดในโลกนี้ได้เช่นกันการอ้างเหตุผลแบบสังสารวัฏ โดยเอาจำนวนของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็มีเหตุผลที่ยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้าได้

(6) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีโลก 3 เป็นการอ้างถึงความมีอยู่ของหมู่สัตว์ทั้งหลายใน 3 โลก อันประกอบด้วย โลกที่หนึ่งคือสังขารโลก ได้แก่สภาวะธรรมต่างๆ ที่เกิดดับตามเหตุปัจจัย โลกที่สองคือสัตว์โลก คือโลกของหมู่สัตว์ที่อยู่ในภพภูมิต่างๆ โลกที่สามคือโอกาสโลก ได้แก่จักรวาลทั้งหมด พระองค์ก็ไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่โลกอื่น มีบางครั้งทรงนำเสนอโลกภายนอกอันเป็นสถานที่อยู่ ดังเช่นหลักฐานในจุฬินิกาสูต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 81: 307) พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความมีอยู่ของโลกภายนอก ไม่ใช่จะมีเฉพาะโลกนี้เท่านั้นยังมีโลกอื่นอีกมากมายในสุริยจักรวาลนี้ ยังมีดวงดาวในกาแล็กซี หรือในจักรวาลอื่นๆ อีกมากมายเหลือจะคณานับ สอดคล้องกับแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ที่ระบุว่า ในระบบสุริยจักรวาลนี้มีขนาดกว้างใหญ่ไพศาล ยังมีความจริงอีกมากมายที่นักวิทยาศาสตร์ยังค้นพบไปไม่ถึง เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถกล่าวได้ว่า “ดาวดวงนี้เท่านั้นมีมนุษย์หรือสัตว์โลกอยู่ ดาวดวงอื่นๆ ไม่มีสัตว์โลก” เพราะยังไม่มีการพิสูจน์ว่ามีหรือไม่มี จึงไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะพูดอย่างนั้น เพราะในดาวอื่นๆ ถ้ามีอุณหภูมิละเอียดเหมาะสมแล้ว ก็ต้องมีสัตว์โลกที่เกิดอยู่บนโลกหรือบนดาวดวงนั้น เป็นการยืนยันว่าโลกหน้ามีอยู่จริงในจักรวาลนี้

(7) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกำเนิด 4 เป็นวิธีการอ้างเหตุผลแบบประจักษ์ว่ากำเนิดของหมู่สัตว์มีอยู่ 4 ประเภท คือ 1) ชลาพุชะ แบบเกิดในครรภ์ 2) อัณฑชะ แบบเกิดในไข่ 3) สังเสทชะ แบบเกิดในถ้ำโคลสิ่งปรก 4) โอปปาติกะ แบบเกิดผุดโตขึ้นทันที โดยเฉพาะกำเนิด 3 ประเภทแรก เป็นสิ่งที่เห็นอยู่ได้ด้วยตาเนื้อปรากฏอยู่ในโลกนี้ การเกิดที่แตกต่างกันนี้ก็ต้องมีเหตุ และเหตุปัจจัยนี้ก็คือผลกรรมที่กระทำไว้ในอดีตชาติแล้วส่งผลมายังโลกหน้าที่เป็นการเกิดใหม่ ความเป็นเหตุเป็นผลในการนำทฤษฎีกำเนิด 4 นี้ มาเป็นวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนา ประเด็นอยู่ที่การนำเข้าสู่กระบวนการแห่งประจักษ์นิยม ถ้ารับรู้ประจักษ์แจ้งได้แสดงว่าเป็นจริงมีอยู่จริง ความเป็นเหตุเป็นผลในที่นี้คือหมู่สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่สังสารวัฏนี้ต้องอยู่ในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งแน่นอน สังเกตจากโลกที่เราอาศัยอยู่ ก็พบว่าสัตว์ทั้งหลายมีกำเนิดที่แตกต่างกันจริง เป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้

(8) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีอภิญญา 6 วิธีการอ้างเหตุผลแบบนี้ จัดเข้าในการอ้างเหตุผลแบบ “อุปนัย” ตามหลักตรรกศาสตร์ตะวันตก และจัดเข้าใน “ศัพทประमाण” ตามหลักตรรกศาสตร์ตะวันออก ที่เน้นการอ้างประสบการณ์พิเศษของบุคคล เมื่อพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้าในเชิงประจักษ์เป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก ก็ไม่ใช่เหตุผลที่จะปฏิเสธว่าไม่มีโลกหน้า

พระพุทธศาสนาเสนอเครื่องมือทางศาสนาเพื่อพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้าที่เลยประจักษ์ไป คืออำนาจของจิต เรียกว่า “อภิญญา” เป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการเข้าถึงเห็นแจ้งการเวียนว่ายตายเกิดของหมู่สัตว์ทั้งหลาย และเป็นเครื่องยืนยันถึงความมีอยู่จริงของโลกหน้าที่พิสูจน์ได้ด้วยตนเอง การที่กลุ่มประจักษ์นิยมปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าจากการพิสูจน์แล้วด้วยเครื่องมือทางประสาทสัมผัสสรุปผลว่า ไม่มีโลกหน้า จึงเป็นการด่วนสรุปเกินไป จึงควรเปิดโอกาสฟังเหตุผลทางนามธรรมดูบ้าง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาก็เสนอการพิสูจน์ด้วยเครื่องมือทิพพจักขุการมีตาทิพย์อันเป็นเครื่องมือทางประสบการณ์พิเศษเหนือสามัญสัยของมนุษย์ทั่วไป

(9) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประโยชน์ของการปฏิบัติ การอ้างเหตุผลลักษณะนี้ ขึ้นอยู่กับผลของความเชื่อในเชิงปฏิบัติของแต่ละบุคคลว่าทำแล้วเกิดผลดีหรือเกิดประโยชน์หรือไม่ ถ้ามว่า การอ้างเหตุผลด้วยประโยชน์ของการปฏิบัติมีเหตุผลหรือไม่ที่จะใช้ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า จัดอยู่ในรูปแบบของ “อุปนัย” ตามแนวตรรกศาสตร์ตะวันตก เพราะเป็นการเน้นการปฏิบัติทดลองให้เกิดประจักษ์ด้วยตัวของผูปฏิบัติเอง ส่วนความมีเหตุผลของการอ้างเหตุผลลักษณะนี้เป็นอย่างไร จุดมุ่งหมายของการอ้างเหตุผลลักษณะนี้ไม่ได้อยู่ที่การพิสูจน์ว่าโลกหน้ามีอยู่จริงหรือไม่ หรือไม่ได้บังคับให้เชื่อตามหรือไม่เชื่อตาม แต่ต้องการให้เหตุผลว่าถ้าปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องโลกหน้าแล้วจะเกิดผลอย่างไร ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะได้รับผลเสียอย่างไรมากกว่า ให้ผู้ฟังได้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเองอย่างรอบด้านว่าควรจะเชื่อหรือไม่ เมื่อพิจารณาด้วยเหตุผลรอบด้านแล้ว มีเหตุผลที่ควรเชื่อมากกว่า เกิดผลดีและประโยชน์ต่อชีวิตมากกว่าการไม่เชื่อ จึงสมควรที่เชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อโลกหน้า ทำชีวิตปัจจุบันที่มีอยู่นี้ให้ดีที่สุด สร้างเหตุปัจจัยฝ่ายดีให้มากที่สุดและเป็นเหตุผลในการยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนากับกลุ่มศาสนาและปรัชญาต่างๆ ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ

เมื่อเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนากับกลุ่มศาสนาและปรัชญาต่างๆ ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ พบว่า กลุ่มที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ฮินดูและศาสนาเชนมีแนวความคิดที่เหมือนกัน คือต่างยอมรับเรื่อง “สังสารวัฏ” หรือ “ระบบการเวียนว่ายตายเกิด” ของหมู่สัตว์ทั้งหลาย トラบใดที่ยังมีกิเลสและกรรมอยู่ก็ยังมี การเวียนว่ายตายเกิดใหม่ในโลกหน้าต่อไป การเกิดใหม่มีความสัมพันธ์กับหลักกรรมตลอดเวลา แรงกรรมจะเป็นตัวผลักดันให้มีการเกิดใหม่ที่แตกต่างกันไป กรรมดีก็จะไปสู่สุคติสถานที่ดี กรรมชั่วก็จะไปสู่ทุคติสถานที่ไม่ดี ส่วนประเด็นที่แตกต่างกันคือ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาเชนเชื่อในความอมตะไม่เปลี่ยนแปลง ความมี “อัตตา” ตัวตนเที่ยงแท้ของชีวาตมันหรือชีวะที่จะไปเกิดใหม่ ในขณะที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธความเที่ยงแท้ หรือ ความมี “อัตตาถาวร”

ของจิตหรือวิญญาณ จิตในพระพุทธศาสนา เป็น “อนัตตา” ไม่มีตัวตนเที่ยงแท้ถาวร มีแต่กระบวนการสืบทอดเนื่องกันเป็นกระแสตลอดเวลา จิตเกิดดับต่อนเนื่องกันเป็นสายโซ่ เรียกว่า “กระแสจิต” ภาวะที่จิตเกิดดับสืบทอดเป็นกระแสนี้เรียกว่า “สันตติ” ถึงแม้ว่าจิตจะเกิดดับทุกขณะ แต่ผลกรรมก็จะไม่สูญหายไปพร้อมกับการดับของจิตแต่ละดวง เพราะจิตจะส่งผลกระทบให้จิตดวงใหม่เก็บรักษาต่อไปก่อนที่จะดับลง จิตดวงใหม่จึงเป็นทายาทรับมรดกกรรมของจิตดวงที่เพิ่งดับไป ความจำและประสบการณ์ก็จะถูกส่งผ่านต่อเนื่องเป็นกระแสกันไปอย่างนี้ ในกระบวนการเกิดใหม่ในโลกหน้า จิตดวงสุดท้ายในชาตินี้ เรียกว่า “จุติจิต” เพราะเป็นจิตที่เคลื่อนจากภพออกจากร่างกายที่ปราศจากลมหายใจ ขณะที่จุติจิตดับลง มันได้ส่งพลังกรรมและผลกรรมของประสบการณ์ในชาตินี้ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ในร่างกายใหม่ เรียกว่า “ปฏิสนธิจิต” คือจิตที่เชื่อมโยงระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า ในกระบวนการดังกล่าวนี้จุติจิตที่ดับในชาตินี้กับปฏิสนธิจิตที่เกิดใหม่ในชาติหน้า จะเป็นดวงเดียวกันก็ไม่ใช่ จะแตกต่างกันก็ไม่เชิง ส่วนประเด็นวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกว่าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู และศาสนาเซน จะมุ่งไปที่วิธีการอนุมานเชิงเหตุผลหรือวิธีการแบบนิรนัยอย่างเดียว ในขณะที่พระพุทธศาสนาใช้วิธีการอ้างเหตุผลหลากหลายรูปแบบทั้งในลักษณะตรรกศาสตร์แบบอินเดีย และทั้งในลักษณะแบบตรรกศาสตร์ตะวันตกที่เป็นทั้งนิรนัยและอุปนัย ซึ่งในงานวิจัยนี้ประมวลเป็นวิธีการอ้างเหตุผลเป็น 9 วิธีการ

ส่วนกลุ่มที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกว่าในสังคมอินเดีย มีความคิดที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนา กล่าวคือจะปฏิเสธความมีอยู่จริงของโลกว่า มีแนวความคิดแบบวัตถุนิยม ประจักษ์นิยม และประสบการณ์นิยม มองความจริงทุกอย่างต้องพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เท่านั้น สิ่งทีนอกเหนือจากนี้ไปไม่ใช่ความจริง ยอมรับเฉพาะความจริงทางวัตถุเท่านั้น มองจิตเป็นผลผลิตของวัตถุ วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกว่าจะใช้วิธีการแบบ “อุปนัย” โดยการอ้างเหตุผลแบบประจักษ์นิยม ในขณะที่พระพุทธศาสนายืนยันความมีอยู่จริงของโลกว่า ยอมรับความจริงทั้งทางวัตถุและทางจิต หรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม มองว่า การพิสูจน์ความมีอยู่จริงของโลกว่าไม่อาจพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีการแบบประจักษ์นิยมที่อาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 อย่างเดียว เพราะโลกว่าเป็นนามธรรม เป็นสิ่งที่ต้องพิสูจน์ได้ด้วยเครื่องมือทางจิต คือ “อภิญญา” อันเป็นฝ่ายนามธรรม ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเสนอวิธีการอ้างเหตุผลหลากหลายรูปแบบเพื่อโต้แย้งกลุ่มเหล่านี้

วิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผลวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกว่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อวิเคราะห์วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกว่า

ทั้ง 9 วิธีการในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่าเป็นการอ้างเหตุผลที่สมเหตุสมผลหรือเป็นการอ้างเหตุผลที่ดีตามกรอบตรรกศาสตร์ตะวันตกทั้งที่เป็นนิรนัยและอุปนัย และกรอบตรรกศาสตร์อินเดีย แม้จะยังไม่สมบูรณ์มากนักตามรูปแบบการอ้างเหตุผลนิรนัยและการอ้างเหตุผลอุปนัย เช่น การอ้างเหตุผลด้วยกระบวนการโดยนำเสนอกระบวนการแห่งหลักปฏิจจสมุปบาทธรรม แม้จะอนุโลมจัดเข้าในกลุ่มการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย แต่ก็ยังไม่ชัดเจนในองค์ประกอบของการอ้างเหตุผลที่สมเหตุสมผล (validity) ตามรูปแบบนิรนัยตะวันตก (deductive argument) ที่ต้องประกอบด้วย ข้ออ้าง (premises) และข้อสรุป (conclusion) โดยมีหลักว่าการอ้างเหตุผลที่ข้อสรุปเป็นจริง เพราะการยอมรับข้ออ้างว่าเป็นจริง ถ้าข้ออ้างทุกข้อของการอ้างอิงเหตุผลเป็นจริงแล้วข้อสรุปก็จำเป็นต้องจริงด้วย หรือกล่าวสั้นๆ ว่าการอ้างเหตุผลที่ข้อสรุปเป็นจริงตามเงื่อนไขของข้ออ้าง ในขณะที่หลักการของปฏิจจสมุปบาทเสนอหลักการกว้างๆว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” “เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี” เมื่อมีโลกนี้ แสดงว่ามีโลกหน้า เป็นปัจจัยส่งต่อกันไป เมื่อวิเคราะห์อาจไม่เป็นตามกรอบองค์ประกอบของตรรกศาสตร์นิรนัยตะวันตก เป็นต้น แต่เมื่อมองในกรอบตรรกศาสตร์อินเดีย ถือว่าเป็นธรรมชาติการอ้างเหตุผลที่มีลักษณะเฉพาะของฝ่ายตะวันออกซึ่งนิยมใช้ในประเทศอินเดียสมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล เช่น (1) ประจักษ์ประมาณ เป็นการอ้างเหตุผลจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสโดยตรง หรือประสบการณ์ตรง รวมถึงประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติทางจิตโดยตรงด้วย (2) อนุมานประมาณ เป็นรูปแบบการอ้างเหตุผลแบบการคิดหาเหตุผลใช้ความรู้เดิมที่มีนำมาเป็นเกณฑ์แสวงหาความรู้ใหม่ (3) อุปมาประมาณ การอ้างเหตุผลโดยอาศัยความคล้ายคลึงกันของสองสิ่ง (4) ศัพท์ประมาณ เป็นการอ้างเหตุผลโดยอ้างตำราหรืออ้างอิงตัวบุคคลที่น่าเชื่อถือมาเป็นหลักฐาน ตำราถูกต้อง คนสอนก็รู้ถูกต้อง (พิสิฐ คุโตรสุโพธิ์, 2543: 243) เมื่อเปรียบเทียบกับตรรกศาสตร์ตะวันตก ประจักษ์ประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยที่เน้นประสบการณ์และตัวอย่าง อนุมานประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยที่เน้นเหตุผลทางความคิดที่เป็นระบบ อุปมาประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลเปรียบเทียบที่เน้นลักษณะที่คล้ายคลึงกันแล้วนำไปสู่ข้อสรุป ศัพท์ประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลแบบวิवरณ์ ที่เน้นประสบการณ์พิเศษที่เหนือสามัญธรรมดา ดังนั้น ถือว่ามีความเหตุเป็นผลตามลักษณะตรรกศาสตร์แบบอินเดียที่เน้นการสื่อสารความคิดโต้แย้งความมีเหตุผลรองรับ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่นำเสนอแก่ผู้รับสาร ซึ่งมีลักษณะยืนยันความถูกต้องของความคิด และหาเหตุผลมายืนยันประกอบให้ฝ่ายตรงกันข้ามเชื่อตามในขั้นนี้อาจจะมีการยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น

## วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน

ในวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้ง 9 วิธีการนั้น สามารถมองทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนได้ดังนี้ ก. ด้านจุดแข็ง การใช้วิธีการอ้างเหตุผลทั้ง 9 วิธีการนั้น เป็นการสร้างจุดแข็งในการยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า (1) เป็นหลักฐานโต้แย้งให้เหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท (2) เป็นหลักสร้างความมั่นใจและสร้างพลังศรัทธายิ่งขึ้นแก่ผู้เชื่อโลกหน้าอยู่แล้ว (3) เป็นมาตรการทางศีลธรรมและจริยศาสตร์ในสังคม เป็นหลักประกันผลแห่งความดีความชั่วที่กระทำไว้ว่ามีผลจริงแน่นอน สร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมทั้งระยะสั้นและระยะยาว

ข. ด้านจุดอ่อน (1) การพิสูจน์ด้วยจิตเรื่องโลกหน้า มักถูกโต้แย้งจากกลุ่มประจักษ์นิยม ด้วยเหตุผลที่ว่าถ้าเรื่องใดก็ตามแต่พิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสได้เรื่องนั้นจริง เรื่องโลกหน้า นรกสวรรค์ที่ศาสนาสอนไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์จริงด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้ ดังนั้น เรื่องโลกหน้านรกสวรรค์ไม่มีอยู่จริง (2) อาจจะยังไม่มีความสมบูรณ์ในกรอบตรรกศาสตร์ตะวันตก ที่ต้องประกอบด้วยรายละเอียดของข้ออ้างและข้อสรุป ในตรรกศาสตร์ตะวันตกจะให้ความสำคัญกับข้ออ้าง ถ้าข้ออ้างจริงหรือสมบูรณ์ ถือว่ามีความสมเหตุสมผลหรือเป็นการอ้างเหตุผลที่ดี ในขณะที่วิธีการอ้างเหตุผลทั้ง 9 วิธีการของพระพุทธศาสนา แม้จะเข้าข่ายตรรกศาสตร์ตะวันตกทั้งแบบนิรนัยและอุปนัย แต่ยังไม่สมบูรณ์นักในชั้นรายละเอียด

สร้างรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อเรื่องโลกหน้า อาจจะไม่เป็นปัญหาสำหรับกลุ่มชาวพุทธผู้เชื่อศรัทธา ในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความจริง แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ไม่เชื่อในความมีอยู่ของโลกหน้า จึงปฏิเสธโต้แย้งโลกหน้า ฉะนั้น เมื่อจะประยุกต์ใช้วิธีการอ้างเหตุผลทั้ง 9 วิธีการนั้นในสังคมปัจจุบัน เราสามารถสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อใช้อธิบายความมีอยู่ของโลกหน้าแก่ทั้งสองกลุ่ม ดังนี้

1) รูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลแก่กลุ่มที่เชื่อโลกหน้า รูปแบบนี้จะเน้นกระบวนการจากปรโตโฆสะหรือวิธีการแห่งศรัทธาไปสู่กระบวนการโยนิโสมนสิการหรือวิธีการแห่งปัญญา เป็นการให้เหตุผลเพื่อยืนยันศรัทธาแก่ผู้เชื่อโลกหน้าอยู่แล้ว จนทำให้ศรัทธาเป็นศรัทธาอย่างมีเหตุผลต่อความมีอยู่ของโลกหน้า รูปแบบนี้จะเริ่มด้วยกลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทปรโตโฆสะ แล้วนำเอากลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการอื่นๆ ประกอบซึ่งมีลักษณะเชิงการวิเคราะห์เชิงเหตุผลมากขึ้นเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ดังนี้ กลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทปรโตโฆสะ คือด้วยตถาคตโพธิศรัทธา และด้วยทฤษฎีอภิญา 6 ตัวใดตัวหนึ่งหรือ



ผสมผสาน แล้วนำเอากลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการ มาประกอบรวมอธิบาย คือการเปรียบเทียบ ประสพการณ์ ทฤษฎีสังสารวัฏ ทฤษฎีโลก 3 ทฤษฎีกำเนิด 4 ประโยชน์ของการปฏิบัติ และทฤษฎีกระบวนการ ตัวใดตัวหนึ่งหรือผสมผสานกัน

2) รูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลโต้แย้งแก่กลุ่มที่ไม่เชื่อโลกหน้า รูปแบบนี้จะเน้นการให้เหตุผลหรือสร้างวิธีการแห่งปัญญาเป็นจุดเริ่มต้นแก่กลุ่มผู้ไม่เชื่อโลกหน้า ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีความคิดแบบวัตถุนิยมและปัจเจกนิยม ที่ให้ความสำคัญแก่วัตถุอย่างเดียว มองว่าจิตเป็นเพียงผลผลิตของวัตถุ สิ่งใดที่พิสูจน์ให้เห็นประจักษ์แจ้งด้วยขอบเขตของประสาทสัมผัสไม่ได้ สิ่งนั้นไม่ใช่ความจริง ดังนั้น เมื่อจะสื่อสารความเชื่อเรื่องโลกหน้าอันเป็นสิ่งนามธรรมไม่สามารถสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสแก่กลุ่มที่ไม่เชื่อ จำเป็นอย่างยิ่งต้องใช้กระบวนการแห่งเหตุผลเชิงประจักษ์ ซึ่งในวิธีการอ้างเหตุผลทั้ง 9 ประการนั้นเริ่มต้นด้วยวิธีการแห่งปัญญา โดยเริ่มจากกลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการเป็นตัวหลัก แล้วนำกลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทปรโตโฆสะประกอบการอธิบายเพิ่มเติมกล่าวคือเริ่มอธิบายด้วยกลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการ คือ ทฤษฎีกระบวนการ ประโยชน์ของการปฏิบัติ ทฤษฎีกำเนิด 4 ทฤษฎีโลก 3 ทฤษฎีสังสารวัฏ ประสพการณ์ และการเปรียบเทียบ แล้วนำเอากลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทปรโตโฆสะ คือทฤษฎีอภิปัญญา 6 และตถาคตโพธิศรัทธา ตัวใดตัวหนึ่งหรือผสมผสานมาร่วมประกอบการอธิบายเพิ่มเติมอีก

## บทสรุป

การพิสูจน์เรื่องโลกหน้าว่ามีอยู่จริงหรือไม่ จากหลักฐานทำให้เราทราบว่า คนในสังคมอินเดียสมัยโบราณ มีทั้งฝ่ายที่เชื่อและฝ่ายที่ไม่เชื่อ แต่ละฝ่ายก็มีการอ้างเหตุผลสนับสนุนความเชื่อของตนเอง พระพุทธศาสนาก็จัดอยู่ในกลุ่มที่เชื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า มีทัศนะว่า โลกหน้า นรกสวรรค์เป็นเรื่องนามธรรม เป็นสิ่งที่ศักยภาพทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ไม่สามารถเข้าถึงได้ ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดของฝ่ายวัตถุนิยมหรือวิทยาศาสตร์ที่มีแนวความคิดว่า สิ่งใดจะเป็นความจริง สิ่งนั้นต้องสามารถพิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสพการณ์จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ถ้าไม่สามารถพิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 นี้ได้ สิ่งนั้นไม่ใช่ความจริง เป็นหลักการพิสูจน์ความจริงของฝ่ายวัตถุนิยมหรือวิทยาศาสตร์ ในประเด็นนี้พุทธศาสนาไม่เห็นด้วย ด้วยเหตุผลว่า โลกหน้าเป็นเรื่องนามธรรม จะเอาเครื่องมือทางรูปธรรมพิสูจน์ก็ไม่สามารถเห็นได้ ใช้เครื่องมือในการพิสูจน์ที่ไม่เหมาะสม จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางนามธรรม คือ “จิต” อันเป็นสิ่งสูงขึ้นไปกว่าประสาทสัมผัสทั้ง 5 วิทยาศาสตร์มี



ข้อจำกัดศึกษาเฉพาะเรื่องที่เป็นวัตถุรูปธรรมเท่านั้น ส่วนเรื่องเกี่ยวกับจิตใจหรือนามธรรมนั้น อยู่พ้นวิสัยเกินกว่าวิทยาศาสตร์จะพิสูจน์เพื่อยอมรับหรือหักล้างได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง อาณาจักรแห่งสถิติปริมาณเป็นพรหมแดนของวิทยาศาสตร์ ส่วนอาณาจักรแห่งคุณค่าทางจิตใจเป็นพรหมแดนของศาสนา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 บางครั้งวิทยาศาสตร์ต้องอาศัยอุปกรณ์เทคโนโลยี เช่น กล้องจุลทรรศน์ หรืออัลตราซาวด์เข้าช่วยพิสูจน์ นั่นคือเป็นการขยายวิสัยสามารถของประสาทสัมผัสเท่านั้น

ความรู้ทางศาสนาโดยเฉพาะเรื่องโลกหน้า นรก สวรรค์ เป็นสิ่งมีอยู่เหนือการพิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 จึงต้องอาศัยสัมผัสที่ 6 หรือ “อภิญญา” จะสัมผัสโดยตรงกับความรู้ทางศาสนา จนเกิดความรู้ที่เรียกว่า “Intuition” หรือความรู้ที่เกิดโพล่งขึ้นจากภายใน สำหรับผู้ยังไม่ได้ฌานสมาบัติหรืออภิญญา ย่อมไม่มีประสบการณ์ตรงในทางศาสนา พระพุทธศาสนามองว่า จิตหรือวิญญาณมีจริง โลกหน้ามีจริง และการจุติปฏิสนธิของจิตวิญญาณเหล่านั้น เป็นสิ่งที่อาจเห็นได้ด้วยตาทิพย์ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงมีจิตอุปาทาญาณ คือหยั่งรู้จิตและอุบัติของจิตวิญญาณต่างๆ มนุษย์ปุถุชนทั่วไปไม่อาจพิสูจน์เรื่องนี้ได้เพราะยังไม่มีตาทิพย์ เราจึงฝากศรัทธาไว้กับคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์อื่นๆ ที่ท่านเห็นด้วยตาทิพย์ของท่าน แล้วประกาศสั่งสอนเรื่องโลกหน้า

การจะตอบปัญหาเรื่องโลกหน้าให้ชัดเจนที่สุด เราจำเป็นต้องศึกษาทฤษฎีอื่นๆ ประกอบด้วย ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เสนอทฤษฎีที่เป็นวิธีการอ้างเหตุผลทั้ง 9 วิธีการ เป็นหลักในการพิจารณาประกอบ การนำทฤษฎีหลายทฤษฎีมาเชื่อมต่อกันอย่างนี้ เป็นคำตอบยืนยันได้ว่า โลกหน้า นรกสวรรค์ มีจริง เราได้ทราบแล้วว่า โลกหน้า สัตว์นรก และเทวดา เป็นหมู่สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด ผู้มีกายละเอียดเป็นกายทิพย์ ยกเว้นพระอริยบุคคลผู้ได้อภิญญา 6 และปฏิสัมภิทา 4 หรือปุถุชนผู้ได้อภิญญา 5 เสียแล้ว คนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถมองเห็นได้ เพราะขาดองค์ประกอบที่เหมาะสม คือ “ทิพย์จักขุ” ซึ่งเป็นญาณพิเศษ การนำเสนอวิธีการแห่งตาทิพย์ในพระพุทธศาสนานี้เป็นการนำเสนอทางเลือกที่เป็นไปได้ เปิดโอกาสให้พิสูจน์ความมีอยู่ของโลกลหน้า ไม่ด่วนสรุปทางออกเหมือนแนวความคิดฝ่ายวิทยาศาสตร์ที่ปฏิเสธทางเลือกอื่น การอ้างเหตุอภิญญาหรือตาทิพย์ เป็นเครื่องยืนยันความมีอยู่ของโลกลหน้าและนรกสวรรค์ ความรู้ที่ได้จากตาทิพย์เป็นความรู้พิเศษซึ่งคนธรรมดาทั่วไปไม่อาจมีส่วนร่วม ท่านผู้มีตาทิพย์จะหมดความสงสัยเรื่องความมีอยู่ของโลกลหน้า แต่สำหรับผู้ไม่มีประสบการณ์ทางศาสนาในระดับตาทิพย์ ย่อมมีความสงสัยในเรื่องโลกลหน้าหรือนรกสวรรค์เป็นธรรมดา

แม้พระพุทธศาสนาจะยืนยันความมีอยู่จริงของโลกลหน้า ด้วยวิธีการอ้างเหตุผล

และหลักฐานต่างๆ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิผู้เห็นแตกต่างออกไปหรือเห็นตรงกันข้ามว่าเป็นสิ่งไม่จริง ในประเด็นดังกล่าวนี้พระพุทธศาสนาคำนี้ถึงบุคคลผู้มีปัญญามากและเน้นหนักไปทางเหตุผลเชิงประจักษ์เช่น พระเจ้าปายาสี เป็นต้น จะพบว่าหลักฐานหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องโลกหน้าอย่างเป็นกลางๆ ว่าถ้าเชื่อโลกหน้าแล้วจะมีผลต่อชีวิตอย่างไร ถ้าไม่เชื่อแล้วผลจะเป็นอย่างไร และทรงแนะนำว่าผู้เชื่อโลกหน้าจะได้รับผลดีมากกว่า จะได้รับผลดีฝ่ายเดียวไม่มีทางเสียหายแต่อย่างใด เป็นความอุ่นใจที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้เชื่อถือและปฏิบัติตาม ดังเช่นในเกสปุตติสูตรหรือกาลามสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงความอุ่นใจสบายใจ 4 ประการ การเชื่อความมียูของของโลกหน้า กล่าวคือ ถ้าโลกนามีอยู่จริงเราทำดีแล้วก็จะได้ไปสวรรค์แน่นอน หากโลกหน้าไม่อยู่จริงเราก็ไม่เดือดร้อนในโลกปัจจุบัน หากเราไม่ทำบาปเลยก็จะไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และเมื่อการทำบาปแล้วไม่เป็นบาป หากเราไม่ทำบาปเสียแล้วเราก็ไม่เดือดร้อน คนอื่นก็ไม่เดือดร้อน จากหลักฐานนี้เป็นวางท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อโลกหน้าและนรกสวรรค์ในขณะที่เรายังมีชีวิตปัจจุบันอยู่ในโลกนี้ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับปุถุชนทั่วไปที่ยังไม่มีศักยภาพเห็นความมียูของของโลกหน้าได้โดยให้ข้อคิดว่า หากว่านรกสวรรค์มีจริง นรกมีจริง เราก็ไม่ต้องไปตกนรก ไม่ต้องไปปรับผลร้าย เราจะไปสวรรค์ได้รับผลดีที่เป็นข้อกำไรเพิ่มเติมขึ้น ถ้าหากว่าเป็นฝ่ายอกุศลคือความชั่ว ที่เกิดจากโลภ โกรธ หลง ในปัจจุบันนี้มันก็ไม่ก่อทุกข์แก่จิตใจ และเป็นการเบียดเบียนไม่ก่อทุกข์แก่สังคม เป็นอันว่าผลเสียก็เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ชาตินี้ แล้วเมื่อตายไปถ้านรกสวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ไปนรกแน่นอน ก็เป็นอันว่าเสียผลทั้งสองด้าน เพราะฉะนั้น ก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้อย่างชัดเจน ถึงแม้ไม่ต้องใช้ศรัทธา ว่าตามหลักเหตุผลและประโยชน์ ก็ควรทำความดีละเว้นความชั่ว สร้างความมั่นใจในความเชื่อเรื่องโลกหน้าและปฏิบัติตามความเชื่อนี้

จากการนำเสนอเนื้อหาที่ทั้งหมดผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่าในสภาพสังคมปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรม มีแนวโน้มที่ลดความหนักแน่นลงไปเรื่อยๆ ชาวพุทธที่มีโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ มองว่าอะไรที่ไม่สามารถพิสูจน์ทดลองให้เห็นเป็นจริงด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แล้ว สิ่งนั้นมักถูกมองว่าเป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเรื่องไสยศาสตร์ ไม่มีความเป็นจริงในเชิงประจักษ์ หรือไม่สามารถนำมาอธิบายได้ ด้วยสถานการณ์เช่นนี้การสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมจึงเป็นเรื่องที่ทวนกระแสของคนปัจจุบันโดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นคนรุ่นใหม่ และมีแนวความคิดเชิงไม่เห็นด้วยกับผลแห่งกรรม เช่นคำพูดที่ว่า “ทำดีไม่เห็นได้ดี ทำชั่วได้ดีมีถมไป” “ทำความดีไม่เห็นให้ผลอะไรเลย” เหล่านี้ล้วนเป็นกระแสความคิดของคนปัจจุบันที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ให้เห็นเป็นประจักษ์ เมื่อสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรม

ในระยะยาวแล้ว จึงเป็นเรื่องที่ผู้คนไม่ค่อยให้ความสนใจ ดังนั้น หากมีการนำเอาวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าทั้ง 9 ประการ ที่ผู้วิจัยได้สร้างเป็นรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาททั้ง 2 รูปแบบ ไปประกอบการเรียนสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรม ก็น่าจะเป็นแรงเสริมสร้างศรัทธาความเชื่อโลกหน้าอย่างมีเหตุผลประกอบ เหมาะสมกับสังคมปัจจุบันในท่ามกลางกระแสวิทยาศาสตร์ให้เป็นสังคมที่ประกอบด้วยศรัทธาและปัญญากำกับ มีความเชื่ออย่างมีเหตุผล องค์การที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสถาบันสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ นักวิชาการพระพุทธศาสนา เป็นต้น ควรร่วมกันจัดสัมมนาทางวิชาการหาทางประยุกต์วิธีการอ้างเหตุผลและรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักฐานจากพระสูตร เช่น ปายาสีสูตร เป็นต้น จัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนโลกหน้าและกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจโลกหน้าอย่างถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งถือเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประยุกต์หลักพุทธธรรมในสังคมร่วมสมัย

อนึ่ง ผู้เขียนมองว่าจากประเด็นเรื่องโลกหน้านี้นี้ สามารถนำบางประเด็นไปสู่การวิจัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้นได้ เช่น หากได้มีการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบตรรกศาสตร์อินเดียในชั้นรายละเอียด ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการตรรกศาสตร์แต่ละยุคสมัย รูปแบบการอ้างเหตุผลในสังคมอินเดียตั้งแต่สมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล จะทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับตรรกศาสตร์อินเดียที่ชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์ต่อศึกษาวิเคราะห์พระพุทธศาสนาเชิงวิชาการอย่างยิ่ง และหากได้นำมาเปรียบเทียบกับตรรกศาสตร์ตะวันตกด้วยแล้ว ก็จะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ มองเห็นความเหมือนกันและความแตกต่างกันระหว่างตรรกศาสตร์ตะวันออกกับตรรกศาสตร์ตะวันตกว่าเป็นอย่างไร หรือในงานศึกษาวิจัยต่อไป หากได้มีการศึกษาเปรียบเทียบโลกหน้าในพระพุทธศาสนากับโลกหน้าในศาสนาคริสต์หรือศาสนาประเภท เทวนิยมอื่น เพื่อให้ทราบชัดว่ามีความเหมือนกันและความแตกต่างกันอย่างไร กระบวนการเกิดใหม่จากโลกนี้ไปสู่โลกหน้ามีรูปแบบอย่างไร มีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติอย่างไรต่อความเชื่อเรื่องโลกหน้า และมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างไรบ้าง อันจะเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจเกี่ยวกับโลกหน้าที่ต่างศาสนากันมากยิ่งขึ้น

## บรรณานุกรม

- นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2538). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประพันธ์ ศุภสร. (2550). **ศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับ  
อนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต  
บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .
- ปรุทม์ บุญศรีตัน. (2552). **หลักพระพุทธศาสนา**. เชียงใหม่: มรดกล้านนา .
- ปุ้ย แสงฉาย. (2518). **มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร:  
ลูก ส. ธรรมภักดี.
- พระมหาปิฎกจุฬารักษ์. (2536). **มิลินทปัญหา**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่  
ที่ 7 . กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .
- พิสิฐ โคตรสุโพธิ์. (2543). **ทฤษฎีความรู้**. เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ  
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช  
วิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาจุฬาลง  
กรณราชวิทยาลัย.
- \_\_\_\_\_. (2539). **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: วิญญาน.
- \_\_\_\_\_. (2539). **ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร:  
วิญญาน.
- Coward, Harold. (1995). **Life after Death in World Religions**. Delhi: Sri Satgura  
publications.
- Stevenson, Ian. (1974). **Twenty Cases Suggestive of Reincarnation**. Charlott  
tesville: University Press of Virginia.
- \_\_\_\_\_. (1975). **Cases of The Reincarnation Type**. Charlottesville: University  
Press of Virginia.